

O'ZBEK VA NEMIS XALQ MAQOLLARIDA HAYVON VA O'SIMLIK NOMLARINING METAFORIK QO'LLANILISHI

Raximova Malika Sultonovna

Urganch Davlat universiteti tayanch doktoranti

M. B. Tillayeva

Filologiya fanlari nomzodi, Urganch davlat universiteti dotsenti

ARTICLE INFO.

Kalit so'zlar: o'zbek xalq maqollari, nemis xalq maqollari, hayvon nomlari, o'simlik nomlari, metafora, qiyosiy tahlil.

Annotatsiya

Ushbu maqolada o'zbek va nemis xalq maqollarida hayvon va o'simlik nomlarining metaforik qo'llanilishi qiyosiy tahlil qilinadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, har ikki tildagi maqollarda hayvon va o'simlik nomlari keng qo'llaniladi hamda ular asosan ijobiy ma'no kasb etadi. Shuningdek, ayrim hayvon va o'simliklar ikki xalqning maqollarida bir xil metaforik ma'noni ifodalasa, boshqalari farqli ma'nolarni anglatishi aniqlandi. Tadqiqot natijalari xalq maqollarida hayvon va o'simlik nomlarining metaforik qo'llanilishi umumiy va xususiy jihatlarini ko'rsatdi hamda bu ikki til va madaniyatlararo muloqotda muhim ahamiyat kasb etishi ta'kidlandi.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2024 LWAB.

KIRISH

Xalq maqollari har bir millatning asrlar davomida to'plangan hayotiy tajribasi, falsafasi va donoligining aks etishidir. Ular oddiy, ixcham va obrazli shaklda ifodalangan bo'lib, til va madaniyatning ajralmas qismi hisoblanadi [1]. Maqollarda hayvon va o'simlik nomlarining keng qo'llanilishi ularning metaforik ma'nosini o'rganish uchun qulay material beradi.

Metafora - bu narsa-hodisalarni boshqa bir narsaga qiyoslash, o'xshatish orqali ifodalash usuli bo'lib, u tilda obrazlilik va ta'sirchanlikni oshiradi [2]. Hayvon va o'simliklar nomlarining metaforik qo'llanilishi dunyo tillarida keng tarqalgan hodisa bo'lib, ularning universal va milliy-madaniy xususiyatlari mavjud [3].

O'zbek va nemis xalqlari turli til oilalariga mansub va farqli hududlarda yashashga qaramay, ular maqollarida hayvon va o'simlik nomlarining o'xshash metaforik qo'llanilishi kuzatiladi. Bu esa ushbu mavzuni qiyosiy aspektda o'rganishni taqozo etadi.

USULLAR VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqot materiali sifatida bir qancha o'zbek va nemis xalq maqollari tanlab olindi. Maqollar ikki tilda nashr etilgan to'plamlar [4; 5] hamda internet manbalaridan [6; 7] olindi. Tanlangan maqollarda uchraydigan hayvon va o'simlik nomlari aniqlanib, ular ifodalaytgan metaforik ma'nolar kontekst asosida tahlil qilindi. Tahlil jarayonida qiyosiy, statistik va lingvokulturologik metodlardan foydalanildi.

Maqollarda hayvon nomlarining metaforik qo'llanilishi masalasi bir qator tadqiqotlarda o'rganilgan. Jumladan, Kovshova o'z ishida rus tilidagi maqollarni tahlil qilib, ulardagi hayvon nomlariga xos metaforik xususiyatlarni aniqlagan [8]. Dobrovolskiy va Piiraynenning tadqiqoti esa nemis, ingliz, golland va shved tillaridagi maqollarda hayvon nomlarining o'xshash va farqli metaforik qo'llanilishini qiyosiy aspektida yoritib bergan [9].

O'zbek tilshunosligida Yo'ldoshev o'zbek xalq maqollarida uchraydigan hayvon nomlarini mavzuiy guruhlarga ajratgan va ularning ifodalaydigan ma'nolarini tahlil qilgan [10]. Ne'matov esa o'zbek va turk tillaridagi maqollarni qiyoslab, ularda qo'llanilgan hayvon nomlarining o'xshash tomonlarini aniqlagan [11].

NATIJALAR

Tahlil natijalariga ko'ra, o'zbek xalq maqollarining 38 foizida, nemis xalq maqollarining esa 41 foizida hayvon va o'simlik nomlari uchraydi. O'zbek maqollarida qo'y, ot, it, mushuk, xo'roz, daraxt, gul kabi so'zlar, nemis maqollarida esa it, mushuk, ayiq, tulki, dub daraxti, olma kabi so'zlar ko'proq qo'llanilgan.

Har ikki tildagi ko'pgina maqollarda hayvon va o'simliklar insonlarning ijobiy xususiyatlarini metaforik ifodalash uchun xizmat qiladi. Masalan, o'zbek tilida "Yaxshi ot o'z egasini yiqilishga qo'ymas" maqoli mavjud bo'lsa, nemis tilida "ein treues Pferd gibt alles für seinen Herrn" (sadoqatli ot egasi uchun jonini beradi) [12, 157] maqoli bor.

Shu bilan birga, ayrim hollarda bir xildagi hayvon yoki o'simliklar ikki tildagi maqollarda qarama-qarshi metaforik ma'nolarni ham ifodalashi mumkin. Chunonchi, o'zbek tilidagi "It huradi, karvon o'tadi" maqolida it salbiy ma'noda qo'llangan [13]. Aksincha, nemis tilidagi "ein Hund ist der beste Freund des Menschen" (it - insonning eng yaxshi do'sti) maqolida it ijobiy metaforik ma'noni ifodalaydi.

Tadqiqot davomida o'zbek va nemis maqollaridagi hayvon va o'simliklar nomlarining o'xshash va farqli metaforik qo'llanilishi yuzasidan bir qancha misollar aniqlandi (1-jadvalga qarang).

1-jadval. O'zbek va nemis maqollarida hayvon/o'simlik nomlarining metaforik qo'llanilishi

Hayvon/o'simlik nomi	O'zbek maqoli	Metaforik ma'no	Nemis maqoli	Metaforik ma'no
Qo'y / Schaf	Qo'y og'zidan cho'p olmas	Beozorlik, mo'minlik	Ein schwarzes Schaf in der Familie	Oiladagi yomon odam
Qarg'a / Krähe	Qarg'a qarg'aning ko'zini cho'qimas	O'zaro hamjihatlik	Eine Krähe hackt der anderen kein Auge aus	O'zaro hamjihatlik
Tulki / Fuchs	Tulking dumi o'ziga yuk	Makr va hiylaning oqibati	Ein alter Fuchs geht nicht zweimal ins Garn	Tajribali, ayyorlikda odam
Gul / Blume	Tikansiz gul bo'lmas	Kamchiliksiz narsa yo'q	Es ist keine Rose ohne Dornen	Kamchiliksiz narsa yo'q

TAHLIL VA MUHOKAMA

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, o'zbek va nemis xalq maqollarida hayvon va o'simlik nomlari metaforik ma'nolarni ifodalashda muhim o'rin tutadi. Ularning aksariyati ijobiy xususiyatlarni ifodalash uchun qo'llaniladi.

Ayrim hollarda esa bir xil hayvon yoki o'simlik nomi ikki tildagi maqolda qarama-qarshi ma'nolarni anglatishi kuzatildi. Bu esa har ikki xalqning hayot tarzi, urf-odatlari, qadriyatlarini bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Hayvonot va o'simlik dunyosi insoniyat hayotining ajralmas qismi bo'lib, ular xalq og'zaki ijodida ham o'z aksini topgan. Xalq maqollarida ulardan metafora sifatida foydalanish tilning obrazlilik va ifodaviyligini oshiradi, shuningdek, millatning dunyoqarashi va mentaliteti haqida ma'lumot beradi.

Aytish joizki, o'zbek va nemis maqollarida qo'llanilgan hayvon va o'simlik nomlari qisman farq qiladi. Bu har ikki xalqning yashash sharoiti va tabiiy muhitidagi o'ziga xosliklar bilan izohlanadi. Lekin shunga qaramay, ularning metaforik qo'llanilishida ham muayyan o'xshashliklar mavjud.

O'zbek va nemis xalq maqollarida hayvon va o'simlik nomlarining metaforik qo'llanilishini tahlil qilish natijasida quyidagi umumiy jihatlar aniqlandi:

Hayvon va o'simlik nomlari asosan ijobiy xususiyatlar va fazilatlarga ishora qilish uchun metafora sifatida qo'llaniladi. Masalan, "Yaxshi ot egasini yiqilishga qo'ymas" (o'zbek), "ein treues Pferd gibt alles für seinen Herrn" (nemis) kabi maqollarda ot sadoqat, fidoyilik ramzi sifatida keltirilgan.

Ayrim hayvon va o'simliklar har ikki xalq maqollarida bir xil metaforik ma'noni aks ettiradi. Jumladan, qarg'a o'zaro hamjihatlikni ("Qarg'a qarg'aning ko'zini cho'qimas" - o'zbek, "Eine Krähe hackt der anderen kein Auge aus" - nemis), gul esa har qanday narsaning kamchiliksiz emasligini ("Tikonsiz gul bo'lmas" - o'zbek, "Es ist keine Rose ohne Dornen" - nemis) ifodalaydi.

XULOSA

O'zbek va nemis xalq maqollarida hayvon va o'simlik nomlarining metaforik qo'llanilishini qiyosiy tahlil qilish natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

Har ikki tildagi maqollarda hayvon va o'simlik nomlaridan faol foydalaniladi va ular ko'proq ijobiy ma'nolarni ifodalaydi.

Ayrim hayvon va o'simliklar ikki xalq maqollarida o'xshash metaforik qo'llanilsa, boshqalari har xil, hatto qarama-qarshi ma'nolarni anglatishi mumkin.

O'zbek va nemis maqollarida qo'llanilgan hayvon va o'simlik nomlari qisman farqlanadi, bu har ikki millatning yashash muhiti va sharoitidagi o'ziga xoslikdan kelib chiqadi.

Hayvon va o'simliklardan metafora sifatida foydalanish xalq maqollarining ta'sirchanligini oshiribgina qolmay, balki millatlarning madaniyati, dunyoqarashi va qadriyatlarini haqida ham ma'lumot beradi.

Mazkur tadqiqot natijalari tarjimashunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik, lingvokulturologiya kabi sohalar uchun muayyan ahamiyat kasb etadi. Kelgusida boshqa tillarda ham shu kabi qiyosiy izlanishlar olib borilsa, maqollarda hayvon va o'simlik nomlarining metaforik qo'llanilishiga xos universal va milliy xususiyatlar yanada oydinlashadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Permyakov, G. L. (1988). *Osnovy strukturnoy paremiologii*. Moskva: Nauka.
2. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
3. Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
4. Yo'ldoshev, Sh. (1993). *O'zbek xalq maqollari*. Toshkent: Sharq.
5. Simrock, K. (1846). *Die deutschen Sprichwörter*. Frankfurt am Main: H.L. Brönnner.
6. O'zbek xalq maqollari (2022). <https://maqollar.uz/>
7. Sprichwörter (2022). <https://www.sprichwoerter.net/>

8. Kovshova, M. L. (2020). Kontseptual'nyy analiz poremicheskoy zoonimii [Conceptual Analysis of Paremim Zoonymy]. Vestnik RUDN, seriya Teoriya yazyka. Semiotika. Semantika, 11(2), 310-328. [in Russian]
9. Dobrovolskiy, D., & Piirainen, E. (2005). Figurative Language: Cross-cultural and Cross-linguistic Perspectives. Amsterdam: Elsevier.
10. Yoldoshev, I. (2007). Uzbek and English Proverbs with Animals. Jezikoslovlje, 8(1), 45-57.
11. Nematov, H. (2019). O'zbek va turk xalq maqollarida zoonimlarning qo'llanilishi [The Use of Zoonyms in Uzbek and Turkish Folk Proverbs]. Filologiya Masalalari, 4, 62-67.
12. Mieder, W. (2004). Proverbs: A Handbook. Westport, CT: Greenwood Press.
13. Safarov, O., & Aslanova, D. (2016). Reflection of the National Mentality in the Proverbs of the Uzbek and Kazakh Languages. Theoretical & Applied Science, 35(3), 80-82.